

Slaven BERTOŠA, *Barban i mletački Loredani: život u pokretu, ljudi i događaji*, Izdavači: Katedra Čakavskog sabora Pazin i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Suizdavači: Državni arhiv u Pazinu i Općina Barban. Knjižnica: Mala biblioteka, sv. 7., Pazin – Barban – Pula, 2015., 319 str.

Osma samostalna (uz jednu u koautorstvu), znanstvena monografija uglednog puljskog redovitog sveučilišnog profesora povijesti Slavena Bertoše nosi vrlo zanimljiv naslov *Barban i mletački Loredani: život u pokretu, ljudi i događaji*. To je prva znanstvena autorska monografija o Barbansko-rakljangskom feudu u novom vijeku, nastala je kao dio znanstveno-istraživačkih projekata Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli *Istarsko društvo XVI. – XIX. stoljeća: povijesne i kulturološke teme* i Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci *Povijest Zapadne Hrvatske: Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika*, koje je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Izdavači vrijedne Bertošine monografije su Katedra Čakavskog sabora Pazin i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, a suizdavači su Državni arhiv u Pazinu i Općina Barban. Recenzenti su akademik Franjo Šanjek i znanstvena savjetnica dr. sc. Lovorka Čoralić.

Autor Slaven Bertoša je na ukupno 319 stranica znanstvene studije dao dragocjen prikaz barbanske povijesti u novom vijeku gdje je po prvi put objavljeno niz novih arhivskih dokumenata o prošlosti tog dijela Istre, uz veliki broj vrijednih ilustrativnih priloga: arhivskih faksimila, korištene i izučene brojne knjižne građe te suvremenih fotografija (84) koje je autor sam načinio. Obimna istraživačka studija u 14 poglavlja (svako poglavlje ima kraća zaključna razmatranja) obrađuje razne teme barbanske i rakljangske novovjekovne prošlosti, s poveznicom: obitelji Loredan.

Uvod (7 – 9) započinje s općim zemljopisnim podacima, crticama iz prapovijesti Barbanštine, a potom važnim povijesnim činjenicama vezanim za gradić Barban. Autor je naveo mnogobrojne, ali slabo istražene lokalne pećine te priložio fotografije – i istaknuo poznatu Trku na prstenac, staru vitešku igru iz novog vijeka.

Prvo poglavlje „Mletačka obitelj Loredan i njezini sredozemni horizonti“ (11 – 29) Bertoša raščlanio je na 11 cjelina, unutar kojih sadržaj s podacima o drevnoj i uglednoj mletačkoj obitelji Loredan dijeli na manje podcjeline. Autor je odmah objasnio, tj. razgraničio Loredane na dvije grane: mletačku i sicilijansku. Mletački Loredani podrijetlo vuku iz mjesta Bertinoro kod Cesene, odakle su se preselili u Veneciju gdje su Republici dali trojicu duždeva, 12 prokuratora Sv. Marka, brojne članove Senata i magistrate, a mnogi su bili knezovi, pomorski

kapetani, kaštelani, vojni zapovjednici, crkveni velikodostojnici, pisci, pravnici. Kao jedne od najstarijih i najuglednijih mletačkih obitelji, njihovo je ime povezano s mnogim događajima iz mletačke prošlosti, a spominju se u raznim arhivskim spisima, rodoslovnim zbirka i popisima. Imali su obiteljski grb.

Autor potom donosi podatke o znamenitim članovima obitelji Loredan, odnosno navodi najznačajnije zabilježbe o njima iz raznih bibliografija (E. A. Cicogne, G. Soranza, V. Spretija), leksikona (*Talijanski biografski leksikon*), rodoslovlja (M. Barbara), plemićkih registara (F. Schröder), onomastikona (L. Ferrari) i enciklopedija (*Enciclopedia Zanichelli*, *Istarska enciklopedija*). Naposljetku, ističe se da su zbog nekoliko značajnih vojnih pobjeda u pomorskim i kopnenim bitkama s Osmanlijama (sredozemni kontekst) odlukom mletačkog Senata 1535. godine dobili pravo otkupa istarskih posjeda Barban i Rakalj (jedina gospoštija u Istri s pravnom nasljedstva i u ženskoj lozi) – što su i učinili na javnoj dražbi, upravljajući feudom preko svojeg službenika (kapetana).

U drugom poglavlju „Kratki povijesni pregled uz osvrt na historiografiju“ (30 – 38) autor donosi temeljiti pregled podataka za Barban, od najstarijeg pisanog spomena do razvijenog novog vijeka. Pored Barbansko-rakljskog feuda, Bertoša donosi i 16 drugih istarskih privatnih gospoštija, uz bitne povijesne činjenice o njima. Navodi položaj Barbanaca pod vlašću Loredana te opisuje životnu svakodnevnicu stanovnika barbanskog kraja i samog kaštela Barbana. U pregledu historiografije autor navodi mnoge stručnjake koji su u predmetu znanstvenog interesa imali barbansko-rakljsko područje, od Camilla De Franceschija (19./20. st.) do Miroslava Bertoše.

Posebno potpoglavlje posvećeno je Josipu Antunu Batelu, jednom od najpoznatijih i najznačajnijih stanovnika Barbana (*1828. †1889.), barbanskom načelniku, samoukom povjesničaru (potaknutom na „zanat“ povjesničara od Petra Stankovića/*Pietro Stancovich*, istarskog povjesničara – kojemu je, opet na poticaj hrvatskog povjesničara i političara Ivana Kukuljevića, načinio obiteljsko rodoslovlje) i društveno svestranoj osobi. Batelova je velika zasluga što su se u prijepisu sačuvali mnogi znameniti dokumenti iz nekadašnjeg općinskog arhiva (koji je izgorio) i crkvenog arhiva u Barbanu. Potom Bertoša navodi Tomasinijev i Petronijev opis Barbanštine.

Treće poglavlje „Teritorijalni, demografski i gospodarski podaci o Barbansko-rakljskoj gospoštiji u drugoj polovini XVIII. stoljeća“ (39 – 49) s priložima čitatelju pruža podatke na temelju arhivskih spisa koji se odnose na administrativni i gospodarski ustroj Loredanova posjeda, posebno u zadnjim desetljećima opstojnosti. Autor je priložio nekoliko statističkih podataka (popis žitelja, stoke i nekih gospodarskih objekata) te je na temelju prijepisa starih

originala zaključio da je barbansko područje u drugoj polovini 18. st. bilo prilično prosperitetno.

Veliko, ali vrlo zanimljivo je četvrto poglavlje (49 – 99) „Povijesna antroponimija i toponimija (početkom XIX. stoljeća)“. Na 50 stranica Bertoša dao je uvodni dio: sela i zaselci, tj. naveo je sva ona naselja (hrvatski i talijanski naziv) koja su postojala od 1814. do 1821., ukupno njih 51, a izvan Barbanštine 32 mjesta. Istaknuo je osobitosti istarskih antroponima – kao činjenicu da su mnoga sela i zaselci naziv dobili po prezimenu najbrojnije obitelji ili prema prvopridošoj koja je i osnovala naselje. Iz dokumenata, iako pisanih talijanskom grafijom, autor je odmah uočio dosta slabu zastupljenost romanskog stanovništva – te naglasio dominantnost hrvatskih prezimena, ne samo mjesnog žiteljstva već i doseljenika. U tom smislu, također su navedena sva zastupljena prezimena (autor donosi prilog s popisom antroponima). Glede toponima i toponimskih oblika tog područja, autor još jasnije uočava njegov hrvatski karakter – navodeći (uz priložene faksimile upisa) niz ekonima, hidronima, oronima, ormonima – koje također daje u prilogu.

U petom poglavlju „Crkvena prošlost Barbana i Raklja“ (99 – 138) autor se osvrnuo na crkveno (duhovno) stanje Barbana od 16. do 19. stoljeća. Glavno je duhovno središte gospoštije bila župna crkva sv. Nikole podignuta sredstvima 13 bratovština i kaptola 1701. godine. Vrlo je važan popis barbanskih župnika (prvi župnik spominje se u kronotaksi još u 14. st.) i njihovih pomoćnika. Gotovo svi barbanski župnici imali su hrvatsko ime i prezime (autor ih sve navodi), dok su malobrojni svećenici talijanskog podrijetla uglavnom bili pripadnici uglednih plemićkih obitelji, što svjedoče njihova prezimena. Nadalje, iz crkvene strukture navedeni su svi kaptolski dostojanstvenici (do zadnjega 1883.), kao i trajanje obveza kaptola (iz 1738.). Djelovanje barbanske Crkve kroz prošlost Bertoša prikazuje u nekoliko kraćih potpoglavlja: „Zapisi o kapelama na Barbanštini“, „Popisi kapelana župe Barban (od 1750. dalje)“, „Popisi barbanskih i rakljanskih bratovština i njihove imovine (iz 1741.)“ i „Crkve, groblja, putovi“. Ovaj podnaslov temeljito je prikazan u razradi; autor je naveo sve crkve u Barbanu te druge iz okolnih mjesta, napisao najbitnije podatke iz njihove povijesti od utemeljenja, povijesnoumjetnički opisao im unutrašnjost, uputio s podacima na sve graditeljske i konzervatorske radnje, opisao stanje pripadajućih groblja – što je sveukupno osobno i stručno-kvalitetno zabilježio fotoaparatom.

Nastavljajući s crkvenim prilikama, autor u šestom poglavlju „Prilozi poznavanju prošlosti župne crkve sv. Nikole u Barbanu“ (139 – 147) na temelju nekoliko zanimljivih dokumenata iz ostavštine već spomenutog Josipa Antuna Batela (nekadašnjeg barbanskog načelnika), koja se čuva u Arhivu Hrvatske

akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, donosi podatke za povijest tog važnog barbanskog sakralnog objekta. Iz crkvenih dokumenata Puljske biskupije saznajemo da je nova je crkva sagrađena od temelja (1701. posvetu je obavio puljski biskup Giuseppe Maria Bottari), a stara i nova nalazile su se unutar vlastelinskog kaštela. Po ugovoru o obnovi orgulja (iz 1675.) vidljiva je činjenica da je glavna barbanska crkva imala orgulje – što potvrđuje višu liturgijsko-obrednu razinu, kao i samu uljuđenost stanovnika (naselja). Znamenitom barbanskom svećeniku i kanoniku Petru Stankoviću (*1771. † 1852.) autor monografije posvetio je potpoglavlje u kojem se navode podatci o rodoslovlju obitelji Stanković (*Stancovich*). Iz Batelove ostavštine još donosi prijepis imovine svećenika Petra Družića – te zaključuje da proučavanje takvih isprava (autor je analizirao tri isprave) može pridonijeti u svim interdisciplinarnim, transdisciplinarnim i multidisciplinarnim istraživanjima sličnih pitanja.

Sedmo je poglavlje „Inventar crkve sv. Nikole u Barbanu iz 1640.“ (147 – 151). Inventar je sačuvan u spomenutoj Batelovoj ostavštini, sadrži popis (sažeto i po točkama) pokretne imovine, a odnosi se na razdoblje od 1629. do 1694. Iz navedenoga autor zaključuje da je barbanska župna crkva posjedovala raznovrsno sakralno blago, a jedan njegov dio je umjetničke vrijednosti. To je još jedan pokazatelj više razine materijalnog statusa, ne samo mjesne Katoličke crkve već i žitelja Barbana koji su i tvorili „živu crkvu“ tog doba.

U osmom poglavlju „O dvjema crkvama Barbanštine“ (151 – 163) autor piše/interpretira nekoliko isprava o dvjema crkvama na feudu obitelji Loredan: jednoj na lokalitetu Pisak i drugoj u blizini sela Hreljići. Prvi je lokalitet u novom vijeku bio poznat po zanimljivoj ideji (izvori spominju feudalca Lunarda Loredana, njegova feudalnog ekonomu i kapetana kaštela) o gradnji solana i iskorištavanju soli na raškom području, ne s konkurentskom namjerom (solana kod Milja i Pirana), već se radilo o pokušaju pronalaženja novih izvora prihoda, što autor nadalje temeljito i razlaže. Pored navedenoga spominje i ribnjake te poslovanje u toj gospodarskoj grani. U ozračju tadašnjih gospodarskih prilika nametnula se potreba gradnje lože ispred crkve Gospe Snježne (1668.), poznate i pod imenom Madona od Piska. Na temelju dokumenta autor je detaljno opisao sve sudionike i aktivnosti u tom građevinskom pothvatu. U blizini sela Hreljići (u okrugu Čete Bratulići/Bratelići) žiteljstvo je iskazalo potrebu (obratili su se feudalnom gospodaru Antoniju Loredanu u Veneciji) za gradnjom crkve na uzvisini jer su se bavili stočarstvom, a vjernički su htjeli nazočiti ranim jutarnjim misama. Dobili su 1724. dozvolu o podizanju crkve Blažene Gospe od Zdravlja koja je služila većem broju okolnih naselja. Faksimile ugovora autor prilaže i detaljno interpretira.

Deveto poglavlje (163 – 169) „Barbanski i rakljanski bilježnici (1502.-1811.)“ pruža interesantne podatke o popisima imena i prezimena bilježnika od početka XVI. do početka XIX. stoljeća. Iz popisa se uočava da su bilježnici u većini slučajeva bili Mlečani, ponekad lokalni iz Barbana, a češće dovedeni iz drugih mletačkih gradova u Istri ili izvan nje, primjerice iz pokrajine Veneto. Autor u manjim cjelinama navodi i razrješava titule i kratice koje su tipične za tekstove takvog sadržaja, uz zaključak da su dokumenti te vrste, poput imena i prezimena te provenijencije, važni za analizu postojećih migracija u novom vijeku. U prilogu navodi sve dužnosnike/činovnike od 1502. do 1811. godine.

Slijedi deseto poglavlje (169 – 174) „Oporuke barbanskih plemića (XVI-XVII. stoljeće)“. Iz Batelove ostavštine sačuvan je niz oporuka povezanih s Barbanom i selima pod njegovom jurisdikcijom. Autor navodi neke od njih (prijeпись) te ih prilaže na izvornom talijanskom jeziku.

U jedanaestom poglavlju (175 – 187) „Oporuke barbanskih seljaka (XVI.-XIX. stoljeću)“ autor prilaže četiri oporuke mjesnih stanovnika, od kojih jednu pisanu na hrvatskom jeziku, s tim da u njima ima i latinskih izričaja ili fraza. Iz oporuka se može bolje sagledati tadašnji način života na Barbanštini, ali koriste i svim istraživačima osebujnog istarskog prostora.

Navodeći različite primjere oporuka, autor Bertoša u dvanaestom poglavlju (188 – 194) „Oporuka Antuna Sinčića (1799.): primjer Buzetsko-barbanskih migracijskih veza“ donosi prijepis oporuke Antuna Sinčića, oca istoimenog barbanskog kanonika – značajnu i za povijest kaštela Barbana, posebice gospodarsku, kao i migracijska kretanja.

Posebno je zanimljivo trinaesto poglavlje „Migracijski kontakti između Barbana i Pule u novom vijeku“ (195 – 212) iz razloga što je riječ o najvećem urbanom središtu u Istri i važnoj luci na mletačkom pomorskom putu prema Dalmaciji i Levantu – te manjeg mjesta u pripadajućem području u unutrašnjosti Istre. Bertoša je na temelju matičnih knjiga grada Pule zaključio kako je bilo kontinuiranog (1613. – 1817.) i prilično velikog doseljavanja s područja Barbansko-rakljanskog feuda u Pulu. Grad je tako, pored Barbanaca, i uspio opstati jer je u Puli broj umrlih nadmašivao broj rođenih što je prijetilo demografskoj kataklizmi – što je autor davno zaključio u svom širem znanstveno-istraživačkom puljskom kontekstu. U nekoliko manjih podnaslova („Barban/*Castello di Barbana*“, „Belavići/*Cetta Belavichi*“, „Bičići/*Contrada Bicich*“, „Gočan/*Golzana*“, Hrboki/*Villa de i Carbochi*“, „Hreljići/*Cetta Creglia*“, „Manjadvorci/*Bagnaduorci*“, Orihi/*Vorichi*“, „Petehi/*Pethehi*“, „Rakalj/*Castelnuovo, Castel Novo, Castel Niovo*“, „Šajini/*Villa de Saini*“) donosi osnovne podatke o navedenim mjestima te pojedinim mještanima upisanima u matične knjige (krštenih,

krizmanih, vjenčanih, umrlih). Na osnovi tih kvantitativnih podatka vidljive su prezimenske osnove i njihove provenijencije – pa autor zaključuje da je riječ u korist hrvatskog etničkog elementa nasuprot talijanskoga. Navedene podatke Bertoša izrazio je tablično te je priložio cjeloviti popis doseljenika s područja Barbansko-rakljskog feuda sastavljen kronološkim redoslijedom na temelju podatka iz puljskih matičnih knjiga od 1613. do 1817.

Četrnaesto, zaključno poglavlje „Mletačko-austrijska granica u dolini rijeke Raše koncem XVIII. stoljeća“ (213 – 219) odnosi se na mletačko-austrijsko sporno teritorijalno-granično pitanje na tom dijelu Istre. Autor je analizirao dva nova izvješća (iz 1788. i 1793.) o tom problemu te zaključio da su sve do konca Mletačke Republike duž granice s austrijskim dijelom Istre neprestano postojale mnogobrojne žarišne točke sukoba.

Znanstvena monografija Slavena Bertoše *Barban i mletački Loredani: život u pokretu, ljudi i događaji* završava sljedećim sastavnicama: Bilješke (226 – 267), Popis korištenih izvora, literature i rječnika (268 – 276), Sažetak na hrvatskom jeziku (277 – 278), Sažetak na talijanskom jeziku (279 – 280), Sažetak na engleskom jeziku (281 – 282), Sažetak na njemačkom jeziku (283 – 285), Index locorum (286 – 293), Index nominum (294 – 306), Index rerum et notionum (307 – 310), Bilješka o piscu (311 – 314), Sadržaj (315 – 319).

U svojoj vrijednoj i iznimno plodnoj znanstveno-istraživačkoj djelatnosti Slaven Bertoša stručnom je krugu i inom zainteresiranom čitateljstvu podario svoju najnoviju monografiju u kojoj su zorno prikazane društvene, etničke, vjerske, migracijske te kulturološke teme barbanske i rakljske novovjekovne prošlosti, s poveznicom: uglednom venecijanskom obitelji Loredan. Rukopis predstavlja ogledan primjer kako na temelju brojnih arhivskih vrela podložnih povijesnoj i demografskoj analizi izraditi znanstveno uvjerljivu i oglednu studiju s čak 1133 bilješke, 94 slikovna priloga – te nadasve svojom jasnom interpretacijom događaja – „oživjeti ljude u pokretu“ u Barbanu i na istarskoj Barbanštini.

Josip Celić